

2020

Fra Krig og Fred

Indhold

Redaktørerne: *Forord*

Henrik Gjøde Nielsen: *Renæssancefæstningen Hals Skanse. Om de nationale politiske forudsætninger og de internationale fæstningsmæssige forudsætninger for Hals Skanse og om renæssancefæstningen Hals Skanse*

Peter Hertel Rasmussen: *At føre krig i Rusland. Tyske opfattelser fra Napoleonskrigene og Clausewitz til Moltke den yngre*

Michael H. Clemmesen: *Den svensk-danske maritime forbrødring fra 1918*

Michael H. Clemmesen: *Om Nils Arnberger, den svenske marineattaché, der i 1928-29 var tysk agent mod Danmark*

Stig Roar Svenningsen: *Den sovjetiske militære kortlægning af Danmark under Den Kolde Krig. En del af det verdensomspændende sovjetiske militære kortlægningsprogram*

2020

Fra Krig og Fred

Om Hals Skanse

Tysk diskurs om krig i Rusland fra 1815 til 1914

Venskabet mellem de danske og svenske flåder fra 1918

Om en svensk søofficers bestilte løgne om dansk forsvar

Sovjetunionens kortlægning af Danmark

Dansk Militærhistorisk Kommissions Tidsskrift

Fra Krig og Fred

Dansk Militærhistorisk Kommissions
Tidsskrift 2020

Fra Krig og Fred

Dansk Militærhistorisk Kommissions Tidsskrift 2020

© Forfatterne og Syddansk Universitetsforlag 2020
Sats og tryk: Specialtrykkeriet Arco

Billedet på forsiden af tidsskriftet:

Er hentet fra artiklerne, hvor kilderne er angivet.

Billedet på bagsiden af tidsskriftet:

Dansk Militærhistorisk Kommissions logo:

Det ældste billede af en dansk soldat, landsknægt fra Den Store Garde i Kong Hans' hær under operationerne i Ditmarsken i vinteren 1500. Træsnit fra en skillingsvise.

Om redaktion, udvalg af artikler samt sikring af akademisk originalitet og kvalitet:

- Redaktionen omfatter Michael Hesselholt Clemmesen (ansvarshavende) samt Niels Bo Poulsen.
- Forslag til artikler kommer fra forfattere, medlemmer (se: www.milhiskom.dk) og kommissionens kontaktpersoner på universiteterne (professor Gunner Lind/KU, lektor Claus Bundgård Christensen/RUC, lektor Thomas Wegener Friis/SDU, lektor Iben Fønnesberg-Schmidt/AAU og lektor Niels Wium Olesen/AU).
- Udvalg gennemføres af redaktørerne med nødvendig inddragelse af periode- og områdeviden fra kontaktpersonerne samt kommissionens styrelse og yderligere medlemmer.
- Der indhentes udtalelser af to lektorer for hver artikel med henblik på peer review.
- På grundlag af udtalelserne afvises artiklen eller gennemgår den afsluttende tilpasning på grundlag af udtalelserne i samarbejde mellem forfatter og redaktører.

ISSN: 2246-3070

Mekanisk, fotografisk, elektronisk eller anden mangfoldiggørelse af denne bog er kun tilladt med forlagets tilladelse eller ifølge overenskomst med Copy-Dan

Syddansk Universitetsforlag
Campusvej 55
5230 Odense M

Tlf. 6550 1740
www.universitypress.dk

Indhold

Bidragyderne.....	7
REDAKTØRERNE	
Forord	9
HENRIK GJØDE NIELSEN	
Renaissancefæstningen Hals Skanse. Om de nationale politiske forudsætninger og de internationale fæstningsmæssige forudsætninger for Hals Skanse og om renaissancefæstningen Hals Skanse	12
<i>Summary</i>	48
PETER HERTEL RASMUSSEN	
At føre krig i Rusland. Tyske opfattelser fra Napoleonskrigene og Clausewitz til Moltke den yngre	49
<i>Summary</i>	72
MICHAEL H. CLEMMESSEN	
Den svensk-danske maritime forbrødring fra 1918.....	73
<i>Summary</i>	89
MICHAEL H. CLEMMESSEN	
Om Nils Arnberger, den svenske marineattaché, der i 1928-29 var tysk agent mod Danmark	91
<i>Summary</i>	138
STIG ROAR SVENNINGSSEN	
Den sovjetiske militære kortlægning af Danmark under Den Kolde Krig. En del af det verdensomspændende sovjetiske militære kortlægningsprogram	140
<i>Summary</i>	176

Bidragyderne

Henrik Gjøde Nielsen

Ph.d., direktør og forskningschef ved Nordjyllands Kystmuseum. Har skrevet talrige bøger, artikler og afhandlinger, herunder arbejder om fæstningshistorie og besættelsestidens historie 1940-45, samt om retsopgøret efter besættelsen med særligt henblik på livsstrafsagerne og henrettelserne. Desuden anmeldelser og redaktionsarbejde. Af udgivelser kan nævnes *Kongens Fæstning og by*, Aalborg Universitetsforlag 2016, samt *Atlantvolden i Nordjylland* bd. I-II, sammen med Jens Andersen, Chrestina Dahl og Knud Knudsen, 2018.

Peter Hertel Rasmussen

Hovedfagseksamen i historie 1975 fra Københavns Universitet med speciale i dansk udenrigspolitik 1812-1813. MA i "War Studies" fra King's College, London, 1977. Ansat i Udenrigsministeriet fra 1979 til 2013. Har lige udgivet: *Den danske Tysklandsbrigade 1947-1958* (Odense 2019). Er derefter i gang med forskningsprojekt om forsvaret af den sjællandske øgruppe og Bornholm under Den Kolde Krig.

Michael Hesselholt Clemmesen

Pensioneret brigadegeneral med kandidatgrad i historie fra Københavns Universitet. Nu seniorforsker (emeritus) ved Forsvarsakademiets Institut for Militærhistorie, Kulturforståelse og Krigsteori, samt præsident for Dansk Militærhistorisk Kommission. Forskningsfokus er fortsat dansk og nordeuropæisk strategihistorie fra 1870 til 1940. Seneste større udgivelse er sidste del af trilogien om dansk forsvarspolitik fra 1890 til 1940: *Sønderjyllands forsvar og Lembourns spionage. Om skiftet i 1928-29 tilbage til Tyskerkursen fra småflirt med fransk alliance* (Odense 2019).

Stig Roar Svenningsen

Cand.scient.soc. i historie og geografi, samt ph.d. i geografi fra Roskilde Universitet. Nu seniorforsker ved specialsamlingerne på Det Kgl. Bibliotek. Forsker i dansk kartografihistorie, herunder den topografiske kortlægning af Danmark og kortlægningen af Danmark under Den Kolde Krig.

Forord

I dette nummers første artikel præsenterer Henrik Gjøde Nielsen syntesen af tyve års studier af befæstningsværket ved Hals ved den østlige indsejling til Limfjorden. Han følger dets udvikling fra redoute etableret i 1620'erne, de kejserlige tyske styrkers forstærkning af fæstningsværket under 30-årskrigen, samt den efterfølgende udbygning til en egentlig bastionær skanse derefter. Værket skulle dels forsvare mod en landsætning ved fjordmundingen og spærre adgangen til fjorden, dels sikre mulighederne for at anvende fjordmundingen som udgangspunkt for flåden og for dennes indsats for at kontrollere forbindelsen over Skagerrak til Norge.

I sin artikel følger Peter Hertel Rasmussen udviklingen i den preussisk-tyske holdning til en krig med og i Rusland igennem århundredet før udbruddet af 1. Verdenskrig. I den første halvdel af perioden var opfattelsen præget af erindringer om, hvordan Napoleons felttog i 1812-13 var forløbet og af det forhold, at Preussen ikke havde noget modsætningsforhold til stormagten i øst. Men da forholdet i de to sidste årtier op mod århundredeskiftet forværredes, måtte man nå til en afklaring af, hvordan man måtte føre en krig mod Rusland, hvis den brød ud. Den dominerende opfattelse var, at i det tilfælde skulle krigen på østfronten enten føres defensivt, eller også skulle krigen udkæmpes med begrænset mål med operationerne koncentreret i Ruslands vestligste dele, dvs. først og fremmest i den russiske del af Polen. Der var dog også tyske officerer, der havde den opfattelse, at ny teknologi, herunder først og fremmest jernbanerne, gjorde, at erfaringerne fra Napoleons invasionsforsøg ikke længere var gældende, og at det nu var muligt at opnå afgørende militære fordele ved operationer i selve Rusland. Fra august 1914 blev krigen en realitet, og også tyskerne fik erfaringer med, at sejre i det vestlige Rusland ikke bragte afgørelsen.

I sin første artikel beskriver Michael Clemmesen den nu glemte tætte forbrødring mellem de svenske og danske mariner, der indledtes fra 1912. I løbet af 1918 udviklede forholdet sig til et de facto-alliancesamarbejde mellem de to neutralitetsforsvarsstyrker under presset fra de krigsførendes inddragelse af Kattegat i deres operationer. De fremmede gesandtskaber erkendte udviklingen, og den britiske militærattaché i København og den britiske gesandt i Stockholm opregnede i analyser hjem de fordele, som de nordiske lande – og Storbritannien – kunne opnå ved et tættere formelt samarbejde mellem landene. Mod slutningen tog de to skandinavistisksindede ledende embedsmænd i marineministerierne, Hjalmar Rechnitzer i Danmark og Otto Lybeck i Sverige, initiativ til at udbygge det praktiske samarbejde med netværksskabende informations- og kammeratskabsaktiviteter, og allerede før Lybeck i 1927 blev værnschef, havde danske søofficerer

adgang til den svenske flådes mest fortrolige tekniske felt, nemlig skydemetoder for det svære skibsartilleri på de nye panserskibe af *Sverige*-klassen.

Det var en fjendtlig udnyttelse af disse tætte og åbne forbindelser, som Clemmesen beskriver i sin anden artikel. Kommandørkaptajn Nils Arnberger blev i efteråret 1927 af Lybeck placeret som svensk marineattaché i Berlin med sideakkreditering i bl.a. København. Netop da var den tyske marineledelse nået til den konklusion, at værnets fremtidige militære og politisk synlige rolle afhang af, at man fik bygget, hvad der senere blev betegnet som et "lommeflagskib".

Mulighederne for at overbevise den tyske hær med rigsværnsministeren og derigennem tilstrækkeligt mange politikere om, at byggeriet var nødvendigt, var afhængige af, om skibet ville have en indlysende central rolle under en krig med kombinationen Polen og Frankrig. Da marinen i samme periode var svækket politisk af en korruptionsskandale, var det afgørende, at der kunne præsenteres en fortælling om, at netop bygningen af dette skib ville kunne blive afgørende for Tysklands muligheder i en sådan krig.

For at opnå adgang til fortrolige oplysninger af central betydning for Stockholm – og muligvis også for at få hjælp i en trængt økonomisk situation – leverede Arnberger fra vinteren 1928 og et år frem en central og afgørende del af den tyske marines fortælling om den håndterbare trussel, som skibet skulle håndtere. Danmark, der havde fået Sønderjylland af Frankrig, viste i denne fortælling sin taknemmelighed ved at forberede et tæt militært samarbejde med dette land og Polen, når franskmændene som aftalt sendte en flådestyrke med bl.a. moderne krydsere ind gennem den nu uddybede Drogden og videre til Gdynia som hjælp til polakkerne i deres krig med Tyskland. Lommeflagskibet var lige netop, hvad der var nødvendigt for at kunne nedkæmpe de franske krydsere. Virkningen af Arnbergers hjælp blev ikke alene, at bygningen af lommeflagskibene blev besluttet, men at Danmark i vinteren 1928-29 blev udsat for et stærkt pres for at vende tilbage til en tyskvenlig neutralitetslinje. Det var et pres, som både Venstre-regeringen og den efterfølgende socialdemokratisk-radikale regering i en pavlovsk reaktion proaktivt bøjede sig for.

I sin artikel giver Stig Roar Svenningsen en første analyse af den kortlægning af Danmark, som blev gennemført af den sovjetiske generalstab fra begyndelsen af 1950'erne til afslutningen af Den Kolde Krig som en del af sit globale kortlægningsprojekt. Beskrivelsen sker på grundlag af den samling af kort, som er blevet bragt hjem til Det Kgl. Bibliotek. Forfatteren konstaterer, at kortene dels omfattede lavt klassificerede topografiske kort i målestok 1:200.000 og 1:50.000 og fortrolige specialkort, der bl.a. omfattede bykort og ingeniørtekniske kort med forskelligt formål. Da det kun er få af de ingeniørtekniske kort, der er faldet i vestlige hænder, vurderer Svenningsen, at den sovjetiske generalstab ved sammenbruddet fra 1991 koncentrerede sig om at få specialkortene evakueret, mens man accepterede tabet af de topografiske kort. Angående de topografiske kort viser forfatteren, at kortene i de første ca. tyve år blev udarbejdet og opdateret på grundlag af danske civile kortblade, men senere blev kompletteret på grundlag af

satellitfotos, hvilket muliggjorde medtagelse af nogle af de militære installationer, såsom ammunitionsdepoter, som ikke var med på de civile danske kort. Forfatteren sammenligner med østtyske militære topografiske kort og konstaterer, at de østtyske giver et betydeligt mere detaljeret billede af nøgleinfrastruktur som broer.

Dette er logisk. Vi ved nu, at det var polske og netop østtyske styrker, der forberedte en invasion af Danmark. De sovjetiske topografiske kort skulle kun støtte den sovjetiske generalstabs og krigsskuepladshovedkvarterets overordnede planlægning og ledelse af operationerne.

Rosanna Farbøl har meddelt, at det har været nødvendigt at opgive deltagelsen i redaktionen af tidsskriftet. Vi takker hermed for hendes indsats. Niels Bo Poulsen er indtrådt i redaktionen og letter derigennem sin overtagelse som hovedredaktør fra 2021-nummeret. Herefter er Sofie Lene Bak medredaktør.

Michael Hesselholt Clemmesen og Niels Bo Poulsen